

La societat civil, avatars d'un concepte recuperat

Gonçal Mayos Solsona
Societat civil és un terme reiteratiu, tautològic. En un primer moment no sabem molt bé que vol afegir o matisar l'adjectiu *civil* al substantiu *societat*. No obstant això, ha estat un terme força utilitzat i, fins i tot, en els darrers anys de la transició política s'ha desenvolupat al seu voltant una interessant polèmica. Sorpren en principi que una expressió d'aquesta mena pugui donar tant de joc tot i que, evidentment, la seva aparent cacofonia amaga una oposició implícita i una gran diversitat d'usos. Certament, no podem treure l'entrellat de la seva canviant significació al llarg de la història i de les diverses polèmiques, així com desfer l'aparent reiteració tautològica, si no tenim en compte l'ús concret de l'expressió en cada context. Només podem descobrir la seva profunda significació si identifiquem en cada cas el peculiar joc lingüístic en què està inscrita i el paper que hi juga.

L'escissió del cos social

Cal buscar, doncs, les relacions d'oposició que s'estableixen al voltant de termes bàsicament tautològics com els de *societat civil*, ja que sembla clar que només sorgeix la necessitat de fer-los servir quan hi ha la necessitat de distingir diversos àmbits (en aquest cas, dins de l'agrupació humana estable). Expressions com la que ens ocupa només s'entenen a partir de l'explicitació d'una distinció o escissió del cos social. L'exemple paradigmàtic pot ser el d'Agustí d'Hipona quan parla de la ciutat de déu en contraposició a una ciutat dels pagans: *De civitate dei contra paganos*. Contraposa la ciutat —o el conjunt d'homes— que seguia els principis cristians a la vella Roma, l'antic imperi i la seva religió pagana.

Tota adjectivació indica un matis o una distinció a tenir en compte dintre del substantiu adjectivat. En el cas d'Agustí i la distinció que subjeu a la *Ciutat de déu* és clara, però ara ens hem de preguntar quina és la contraposició que subjeu en el modern terme de *societat civil*.

Identificació amb l'Estat

En el plantejament iusnaturalista, el tema *societas civilis* apareix vinculat a l'intent de trobar la base de la societat, el dret i la política amb independència de les tradicionals explicacions teològiques. Hom cerca l'origen *natural* de la societat més enllà de submissions a punts de vista religiosos-teològics (per exemple, el *Deus legislator* de Suárez). Aquest objectiu de fonamentar un dret natural —i, per tant, un dret social— amb independència del *dret diví* porta a cercar una explicació de l'origen —més aviat lògic (com a reconstrucció ra-

El carrer, gran escenari de la societat civil, sobretot en una ciutat com Nova York

'Societat civil' és un concepte ambigu. Però si ha triomfat és perquè respon a una necessitat: ja sigui per la consideració del fracàs de l'Estat o pel seu excessiu èxit, aquest concepte recupera l'interès per definir i potenciar una esfera independent que faci de contrapès —més eficaç i/o menys dirigista— de l'omnipresèn-

cial) que no històrico-empíric— de la societat humana. D'aquí la preocupació per la formulació de teories de l'Estat de natura que permetessin fonamentar i comprendre la societat del seu temps.

Dins d'aquest context, es contraposa la societat civil a l'Estat de natura, a la vida dels homes fora o abans de la societat estructurada políticament. La societat civil apareix com a instauració natural (en el sentit de conforme a la natura humana) d'un ordre polític-social i s'oposa a l'Estat de natura, que per definició nega tot ordre polític. El contracte o pacte social és la pressuposició necessària que permet comprendre —segons els iusnaturalistes— el pas de l'Estat de natura a l'Estat de societat o *societat civil*.

En aquest context, és clar que la societat civil s'identifica amb l'Estat i amb la societat organitzada políticament o *civilitzada*, mentre que s'oposa a una situació dels homes no política, ja sigui perquè és propera a l'estadi animal o perquè hi manca de llei. En el iusnaturalisme, societat civil s'identifica

a societat política —de fet el mot grec *polis* (ciutat) té com a traducció en llatí el mot *civitas*—. Hi ha societat civil quan hi ha un ordre polític, una constitució i unes institucions reconegudes; en definitiva: quan hi ha Estat. Estat i societat civil vénen a ser per als iusnaturalistes el mateix, són dues maneres de referir-se a la mateixa organització política estable que es contraposa a l'absència d'ordre polític-social i de llei.

Oposició amb l'Estat

No és, però, aquest sentit de *societat civil* el que més ens interessa, perquè avui dia es fa servir bàsicament en contraposició a *Estat, societat institucionalitzada* o *societat política*. Efectivament, a partir dels economistes polítics escocesos —Adam Smith, el primer— i de Hegel, es va anar distingint la societat civil de l'Estat, de l'organització política. Amb l'expansió econòmica de la burgesia, del comerç i de la indústria, l'expressió va passar a designar

els nous àmbits socio-econòmics en desenvolupament. Societat civil passà a designar l'àmbit social que la burgesia considerava més propi i que volia reservar-se en exclusiva. El liberalisme s'afanyà a justificar la independència de la nova esfera econòmica respecte al control o intervenció de l'organització político-estatal. L'expressió adquireix un nou sentit a partir del rebuig liberal de la intrusió de l'Estat en l'economia i les relacions de producció. Al voltant de les idees de *laissez faire, laissez passer* hi havia sempre la concepció d'una esfera (bàsicament socio-econòmica) independent de l'esfera política. La societat civil passà a ser definida com una esfera *positiva* i apolítica. En el seu si —s'afirmava— les relacions neixen de les necessitats objectives del mercat i de l'economia, per la qual cosa, quan l'Estat o la política hi intervenen, no fan sinó provocar disfuncions. Ara la societat civil es contraposa a l'Estat, són dues coses absolutament diferents —diuen— i que no s'han de barrejar mai, ja que respo-

nen a principis i dinàmiques totalment oposades. La dinàmica pròpia de la societat civil està per damunt de la política i expressa les lleis naturals —no ideològiques— de l'economia.

La posició de Marx

Marx critica la pretesa apolítica de la societat civil i considera, a més a més, que aquesta intenta sempre controlar l'aparell político-estatal. L'Estat no és, en definitiva, sinó la superestructura ideològico-política del tipus predominant de relacions de producció —i, per tant, de societat civil—. Una de les tasques revolucionàries consistia —i en això coincidien tant Lenin com Stalin— a destruir l'aparell opressiu en forma d'Estat que la societat burgesa es donava per perpetuar-se. S'acceptava que la societat civil no era idèntica a l'Estat, però alhora s'afirmava que el determinava totalment. La classe que domina en les relacions de producció i en la societat civil domina també l'aparell estatal i el fa servir en benefici propi.

Sant Agustí

Hi havia dintre dels diversos plantejaments marxistes una comuna desconfiança vers la societat civil i la seva dinàmica. Calia no només modificar-la des de dintre d'ella mateixa, sinó, sobretot, controlar-la des de fora prenent el poder polític. L'Estat de l'organització política esdevenia per tant la instància des de la qual regular i controlar la dinàmica —en principi favorable a la minoria afavorida— de la societat civil. Malgrat considerar que l'Estat representava el braç institucional de les classes afavorides per la dinàmica en la societat civil, no hi havia una desconfiança vers l'Estat paral·lela a la que hi havia respecte a la societat civil.

El marxisme va acceptar el plantejament liberal i burgès que adjudicava en propietat la societat civil. Va acceptar el principi que la societat civil era burgesa i que la seva dinàmica afavoria inevitablement la burgesia. Hi havia la impressió que era possible conquerir el poder polític —l'Estat— i fer-lo servir revolucionàriament, mentre que romanien la desconfiança vers la possibilitat de fer el mateix en la societat civil. Es dubtava en la capacitat de plantejar la batalla a la burgesia en el que es considerava el seu terreny. D'alguna manera, la contemporània evolució política dels països socialistes cap a un socialisme d'Estat i la burocratització del partit és també conseqüència d'aquesta desconfiança en la dinàmica pròpia de la societat civil, així com una feixització de la força revolucionària de les estructures polítiques —de l'Estat.

L'Estat del benestar

És cert, també, que dintre del marxisme s'afirmava la tesi de la necessària extinció de l'Estat en una nova societat sense classes. Però tant Lenin com Gramsci pensaven aquesta situació només com a darrera conseqüència de la revolució proletària, quan tots els mecanismes burgesos haurien estat completament abolits. Però, fins aleshores, el poder polític —en mans dels proletaris— era una eina necessària per al complet canvi social i no es podia

Amb Hegel, 'societat civil' va passar a designar l'àmbit social que la burgesia considerava més propi i que volia reservar-se en exclusiva

acceptar la mera dissolució de l'Estat en la societat. Certament, la desconfiança vers l'Estat —que tant podia ser burgès com revolucionari— no era comparable a la que hi havia respecte a la societat civil —que sempre semblava ser burgesa.

Curiosament, la desconfiança que hi havia en els rengles marxistes vers la societat civil (que identificaven amb la societat burgesa, com l'etimologia alemanya *bürgerliche Gesellschaft* suggereix) va aparèixer també en les democràcies occidentals —fruit de la seva peculiar evolució—. El desenvolupament de l'Estat del benestar o de l'anomenat estat-providència anava també en el sentit de controlar la societat civil des de l'esfera política i estatal. S'intentava evitar les calamitats o disfuncions socials a què l'estricta dinàmica econòmica conduïa, promulgant lleis i normes de contingut social i de defensa dels desprotegits.

Els partits i sindicats —marxistes o no— intentaven, tot pressionant sobre l'esfera política, de provocar uns canvis més ràpids o favorables que no els que permetia l'enfrontament intern en la societat civil.

Marxistes i no marxistes

Semblava, igual que dins del marxisme, que el millor camí per canviar la societat era incidir en la seva estructura política i modificar-la.

També, doncs, des de moltes postures democràtiques no marxistes, es compartia (dintre d'una gran diversitat d'estratègies, és clar) l'opinió de la necessitat que l'Estat intervingués en l'esfera econòmica controlant els seus inevitables desajustaments.

És a partir d'aquest context que cal entendre la situació actual i les més re-

Sorpren que una expressió com 'societat civil' pugui donar tant de joc però, evidentment, la seva aparent 'cacofonia' amaga una oposició implícita i una gran diversitat d'usos

cents polèmiques al voltant del terme *societat civil*.

El plantejament actual

La situació en els Estats desenvolupats (a Occident i als països socialistes més avançats, ja que el Tercer Món del subdesenvolupament és una altra qüestió) ha canviat força en els darrers anys.

Ha estat l'èxit inesperat del control de l'esfera econòmica o, simplement, social per part de l'esfera política el que ha modificat les coses. Tant en les anomenades democràcies occidentals com en els anomenats països socialistes, el sector públic controlat més o menys directament per l'Estat ha esdevingut una part considerable i essencial del conjunt de l'economia. D'altra banda, l'extensió dels diversos serveis assistencials —escoles, assegurança social, etc— fan que l'Administració sigui el principal contractador de treballadors i la principal empresa de cada país. Aquest fet ha provocat conegudes disfuncions en els països socialistes —que ara intenten superar—, però també a Occident. El control dels déficits en les empreses públiques i la seva privatització, malgrat que han estat sobretot promocionats

des de governs neolliberals, no han deixat de preocupar i de ser acarats per tot tipus de governs.

Inhibició de la resposta

També es constata l'èxit increïble de l'Estat providència o l'Estat burocràtic per reservar-se en exclusiva àmbits d'acció i d'inhibir els tradicionals mecanismes de resposta dintre de la societat civil. L'administració pública —més o menys burocràtica—, amb notable desplaçament de mitjans, ha suplantat sense especial resistència gran part de les tasques fins aleshores deixades a la "iniciativa privada" o l'associacionisme popular. Sovint l'eficàcia mostrada en la suplantació ha estat molt més gran que no l'eficàcia mostrada en l'execució de la tasca assumida.

La percepció ha canviat

Però, certament, l'èxit global en aquest procés *provident* o *burocratitzador* —segons es miri— és absolutament inqüestionable i —al nostre judici— el punt de partida per a tota anàlisi seriosa. Certament, aquest "èxit" és percebut per creixents sectors com a perillós,

Hegel, primer teòric modern de la societat civil
El doctor Robert, portaveu de les reivindicacions de la societat civil catalana cap a finals de segle

ja sigui per excessiu com per deficient.

Si postures neolliberals al voltant de les idees d'*Estat mínim* tenen ara un cert predicament, fins i tot en els cercles més postmoderns, és perquè ha canviat la percepció social de la relació societat civil i Estat. Hom constata amb estupor l'anquilosament de l'organització burocràtica i centralitzada de l'administració pública. La creixent usurpació per part de l'Estat de la representació del conjunt de la societat i, sobretot, la ineficàcia administració dels cada

dia més abundants mitjans de què disposa, han fet dirigir l'atenció al vell concepte de societat civil. L'èxit evident de l'Estat modern a englobar i abastar la totalitat de la comunitat politico-social, i convertir-se en la gran instància social —sinó l'única— ha fet que, oblidant la desconfiança vers la societat civil, molta gent passés a una creixent desconfiança vers l'Estat.

Dintre dels cercles més neolliberals, la crítica se centra en el malbarament i en el fracàs de l'Estat per ser un bon administrador. Dintre dels cercles més

radicals, però, hom remarca sobretot l'èxit ofegador de l'Estat per substituir la dinàmica social i convertir-se en la única instància col·lectiva. Els primers remarquen el fracàs de l'Estat per ser la instància racionalitzadora, almenys dintre dels criteris tecnocràtico-econòmicistes. Els segons s'esveren per la facilitat amb què l'Estat imposa la seva —peculiar— racionalitat al conjunt de la societat i el paper inhibitor, que té aquesta pretesa racionalitat superior, per a tota proposta alternativa que sorgeixi del conjunt de la societat. Resulta, doncs, que l'Estat, instal·lant-se en la pretesa talaia de la raó universal i objectiva, es limita a considerar tota dinàmica aliena a la pròpia com un atemptat fet des de la particularitat a la racionalitat del conjunt. Aquesta fetització de la racionalitat universal que l'Estat diu representar seria —interioritzada pel conjunt de la societat— un motiu més de la inhibició de les raons i propostes sorgides de la societat civil, tot cedint més espai a la Racionalitat —amb majúscules— de l'Estat.

El fracàs o l'èxit excessiu de l'Estat

Malgrat les diferències que podem observar en els dos tipus de propostes que hem insinuat, és clar que tant en l'una com en l'altra, si s'ha recuperat el terme societat civil, ha estat per —contraposant-lo a l'Estat— intentar definir un àmbit d'activitat, espontaneïtat —en definitiva, de llibertat—, independent dels mecanismes del poder polític o burocràtic. Ja sigui per la consideració del fracàs estatal o pel seu excessiu èxit, es recupera l'interès per definir i potenciar una esfera independent que faci de contrapès —més eficaç i/o menys dirigista— de l'omnipresència actual de l'administració pública.